

MÜ'MİN SÜRESİ

yen gruplar arasında âhirette ortaya çıkacak tartışmalara temas edilmiş ve her iki tarafın azaplarının bir gün bile hafifletilmeyeceği belirtilmiştir (âyet 47-50).

Sûrenin ikinci bölümü Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlere ve onlara iman edenlere dünya hayatında zafer vereceğini, ebediyet âleminde de kendilerini mutlu kılacağını, zalimlere ise lânet edileceğini ve onlar için kötü bir mekân hazırlanacağını ifade eden âyetlerle başlar; Allah'ın âyetlerine karşı direnenlerin hayal ürünü bir kibre kapıldıkları anlatılır (âyet 51-61). İlâhî nimetlerden olmak üzere insanlara tabiat içinde verilen üstün konum ve lutfedilen imkânların bir kısmına temas edilir. Ardından yine ilâhî âyetlere karşı gelenlerin cehennemdeki acıklı durumları anlatılır (âyet 62-76). Daha sonra geçmiş peygamberlerin hak dine davet ettikleri çeşitli kavimlerin kendi bilgilerine güvenerek onları alaya aldıkları bildirilir. Ancak bu kavimler, çok güçlü oldukları halde Allah'ın tertip ettiği dünyevî ceza ile karşılaşp son nefesleri yaklaşınca iman ettiklerini söylemişlerse de bu iman onlara hiçbir fayda sağlamamış ve helâk olmaktan kurtulamamışlardır (âyet 77-85).

Mü'min sûresinde insanlar dine davet edilirken iki noktanın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri, Allah'ın âyetlerine karşı mücadeleye girişenlerin servet ve iktidar sahibi, kibirli, zorba ve şımarık kimseler olduğunun bildirilmesidir. İkinci Hz. Peygamber ve müminlerden her durumda sabır göstermeleri, Allah'tan af dilemeleri, içten gelen duygularla O'na dua etmeleri, Allah'a teslim olmaları, dünyada elde edilebilecek zafer ve muvaffakiyeti Allah'a bırakmalarının istenmesidir. Birinci nokta inkârcı zalimlerin ruhî portresinin tesbiti, ikincisi de inanmış zümrenin davet ve irşad görevinde bağlı kalacağı ilkelerin bilinmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Sûrenin faziletiyle ilgili olarak Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Âyetü'l-kürsî ve Mü'min sûresinin ilk üç âyetini sabahleyin okuyan kimse akşama kadar, akşam okuyan kimse sabaha kadar korunmuş olur" (Şevkânî, IV, 480). Mü'min sûresi üzerine yapılmış çalışmalar arasında Hâdim müftüsü Abdullah Hâdimî'nin *Tefsîru sûreti'l-Mü'min* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 544, vr. 125-128) ve Mustafa Abdüsselâm Mahmûd'un *el-Mede-dû'l-vâfir fi tefsîri Gâfir* (Kahire 1988) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, IV, 479-480; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 4141.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜMİNE HATUN KÜLLİYESİ

Nahçıvan'da

XII. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş kümbet ve camiden oluşan külliye.

Taçkapısı ve camisi günümüze ulaşmayan külliye, XIX. yüzyılın sonunda çekilen fotoğraflardan anlaşıldığına göre kümbetle önündeki çifte minareli taçkapı ve yakınındaki cuma camisinden ibaret olup İldenizliler saray manzumesinin bir parçasını meydana getirmektedir.

Kümbet. Kapısının üstünde yer alan iki kitâbeye göre Azerbaycan Atabegi Şemseddin İldeniz'in eşi Mümine Hatun için oğulları tarafından 582 (1186) yılında Mimar Acemî b. Ebû Bekir'e inşa ettirilmiştir. Atabeg Nusretüddin Cihan Pehlivan Muhammed'in yapımını başlattığı eser onun Zilhicce 581'de (Mart 1186) ölümüyle Muzafferüddin Kızılarslan Osman zamanında tamamlanmış olmalıdır.

Taş bir kaide üzerine tuğladan yapılmış 25 m. yüksekliğindeki kümbet dıştan ongen, içten silindirik planlıdır. Altında cenazeliği bulunan yapının konik ya da ongen olduğu tahmin edilen piramit külâhı yıkılmış ve içteki kubbesi ortaya çıkmıştır. Bütün cephelerinde çok çeşitli süslemeler yer alan kümbetin her kenarına, kasnak seviyesine kadar iç içe geometrik çerçevelerle kuşatılmış üç sıra mukarnaslı kavsara ve kitâbeyle sonlanan, içleri farklı geometrik süslemelerle kaplı uzun nişler yerleştirilmiştir. Nişleri en dıştan ters "U" şeklinde dolaşan çerçevede dörtlü düğümle oluşan yuvarlak madalyonlar ve dörtgenler bulunur. Çerçevenin içinde kıvrık dal, palmet ve rûmî süslemeli zemin üzerinde küfî yazı kuşağı dolaşmaktadır. Bir kademe daha inen ince çerçevelerde meandir dizileri, altıgenlerin kesişmesiyle ortaya çıkan dörtlü düğüm, kaydırılarak yerleştirilmiş altıgenler, ortalarında birbirine bağlanmış yıldız formları kullanılmıştır. Cephe düzenlerinde bu bordürlerden hemen sonra dikdörtgen bir çerçevede âyetlerin yazılı olduğu küfî kitâbeler yer alırken mukarnaslı kavsaraların her iki yanındaki üçgen bölümlerde altı köşeli yıldız ve altıgenlerin birbirine bağlandığı kompozisyonlarla dolgulanmıştır. Üç sıralı mukarnas kavsaralar iki yanda zar başlıklı geometrik desenli iki ince uzun sütunçeye

oturmuş, hücrelerinde ise geometrik kompozisyonlar kullanılmıştır.

Yapının doğusuna yerleştirilen dikdörtgen açıklıklı kapısı dışında bütün cepheleri aynı düzendedir. Kapının iki yanında geometrik süslemeli çerçeveler devam ederken kapı üzerindeki yüksek sivri kemerli nişin içi geometrik desenler ve mozaik çini ile doldurulmuştur. Kemerin üzerindeki iki kitâbeden alttakinde mimarın adı yer almakta, üsttekinde ise yapının bitiş tarihi bulunmaktadır. Aynı cephede mukarnas kavsaranın hemen altına küçük dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Cephelerin bitiminde yapıyı çepeçevre saran küfî kuşak altta ve üstte bir dizi tuğlayla sınırlanmıştır. Yüzeyden biraz kabarıp harfler ve aralarına yerleştirilen dörtlü düğümlerle yonca yaprakları firuze renkli çinilerle oluşmuştur. Kitâbe kuşağının üzerinde üç sıra mukarnas dizisi yer almaktadır. Kümbetin diğer bir özelliği de cephelerdeki kompozisyonlar içinde firuze-açık mavî renklerde bütün yüzeylere yayılan sırlı tuğla kullanılmış olmasıdır. Tuğla örgülü sivri kubbenin iç yüzünde üç adet olduğu tahmin edilen rozetlerden biri yüzeyden taşkın olarak yerleştirilmiş olup üzeri bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Cenazeliğe yapının doğusunda açıkta başlayan bir dehlizden inilmektedir. Ongen planlı bu bölümün ortasındaki ongen pâyeden çıkan kaval silmeler, alt yapının tonozunu ve tuğlanın değişik dizilişleriyle duvarlarını sararak yıldız şeklinde bir gö-

Mümine Hatun Kümbeti - Nahçıvan

rüntü oluşturmaktadır. Eski fotoğraflardan, kümbeti çevrelediği tahmin edilen bir duvarın taçkapağına bağlandığı anlaşılmaktadır. Yıkılmış olan dikdörtgen çerçeve içinde yüksek sivri kemerli taçkapağının iki tarafında birer silindirik minare yer almaktaydı.

Cami. Nahçıvan'daki cuma camilerinin bilinen ilk örneği olan mâbed, kümbetin çok yakınında aynı tarihlerde muhtemelen Atabeg Nusretüddin Cihan Pehlivan Muhammed zamanında (1175-1186) inşa ettirilmiştir. Seyahatnâmelerdeki çizimlerine göre mihrap duvarına paralel iki nefi bulunan yapının mihrap önünde bu iki nefi kesen büyük bir kubbesi vardı. Önünde eyvanlı girişi olan caminin yan duvarlarında sivri kemerli ikiye pencere açılmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Jacobsthal, *Mittelalterliche Backsteinbauten zu Nachtschewan im Araxesthale*, Berlin 1899, s. 13, rs. 3; A. Alaskerzade, "Yusuf bin Kuşeyr ve Mümine Hatun Türbelerinin Kitabeleri", *A. Bakıhanov Adına Tarih Enstitüsünün Eserleri*, Bakü 1947, I, 76-91; Gulam Ali Hatem, *İran'da Büyük Selçuklu Türbeleri* (doktora tezi, 1974), AÜ İlahiyat Fakültesi, s. 109; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 341-342; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 67-78; a.mlf., *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996, s. 121-136; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 19-20; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: I Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, s. 20-22; Turgay Yazar, "Nahçıvan'da Türk Mimarisi", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VIII, 174-184; Rayiye B. Amenzade, "XI-XVII. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Abidevi Yapıların Özelilikleri", a.e., VIII, 166-173; Hakkı Önkol, "Türk Türbe Mimarisinde Cenazelik Katının Gelişmesi", *TK*, XXVI/307 (1988), s. 732-738; Yusuf Çetin, "Nahçıvan Mümine Hatun Kümbeti", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 11, Erzurum 2003, s. 17-24; V. Minorsky, "Nahçıvan", *İA*, IX, 34-35.

AYŞE DENKNALBANT

MÜ'MİNİLER

(bk. MUVAHHİDLER).

MÜ'MİNÜN SÛRESİ

(سورة المؤمنون)

Kur'an-ı Kerim'in
yirmi üçüncü sûresi.

Mekke döneminin sonlarında nâzil olmuştur. Yüz on sekiz âyettir. Sûre ismini, "İnananlar mutlaka kurtuluşa erecektir" meâlindeki ilâhî beyanla başlayıp müminlerin (mü'minûn) vasıflarını anlatan giriş

kısından almıştır. Fâsılası dört âyette م, diğerlerinde ن harfidir.

Mü'minûn sûresinin muhtevasını bir girişle üç bölüm halinde ele almak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli âyetlerde ebedî hayattaki mutluluğun son noktası (felâh) Allah'ın rızasına ulaşış O'nun cemâlini müşahade etme şeklinde belirtilmekte (et-Tevbe 9/72; Yûnus 10/26; el-Kıyâme 75/22-23), sûrenin girişinde sözü edilen mutluluğun mekânını teşkil eden cennete vurgu yapılmaktadır. Sûrenin ilk âyetlerinde cennete gireceklerin vasıfları namaz ve zekât ibadetlerini yerine getirmek, emanete riayet etmek, faydasız söz ve davranışlardan sakınmak ve iffetlerini korumak diye ifade edilmiştir (âyet 1-11). Ardından duyu yoluyla algılama ve akılla istidlâlde bulunma imkânına sahip kılınan insanın yaratıcının varlığı, O'nun bütün evreni yaratıp yönettiği gerçeğine ulaşabilmesi için bazı örnekler sıralanır. Bunlar beşer türünün spermadan üretilip en güzel biçime getirilmesi, dünyanın da içinde yer aldığı mükemmel kozmik sistem vb. hususlardır (âyet 12-22).

Birinci bölümde, Hz. Nûh'tan başlamak üzere peygamberler tarihi boyunca devam eden hak-bâtıl mücadelesi anlatılmaktadır. Peygamberler, insan için onur kırıcı bir davranış olan puta tapmaktan vazgeçmeleri ve tevhid inancını benimsemeleri yolundaki tebliğlerini muhataplarına ulaştırmışlar, dünyadaki bütün fiil ve hareketlerin ölümünden sonraki ebedî hayatta hesabının verileceğini söylemişlerdir. Ancak gerçeğe karşı direnişte ısrar eden ve genellikle malî güç ve iktidar sahibi olan kimseler peygamberleri yalanlamış, onların üstünlük ve hâkimiyet peşinde koşan insanlar olduklarını, Allah'ın elçi göndermesi halinde bunun insan değil melek olmasının gerektiğini belirtmişler ve eski yanlış davranışlarını sürdürmüşlerdir. Allah da bu kavimleri helâk etmiştir (âyet 23-44). Daha sonra Hz. Mûsâ ile Firavun mücadelesine kısaca temas edilerek kibirli Firavun ve hânedanının helâk edildiği belirtilmiş, ardından özel bir yaratılışa sahip kılınan Hz. İsâ zikredilmiştir. Bütün peygamberlerin temel ilkeleri ortak olan ilâhî mesajları insanlara ilettikleri, toplumların ise farklı inanç ve ideolojilere bölündükleri ve her grubun kendisini haklı gördüğü ifade edilmiştir (âyet 45-53).

Sûrenin ikinci bölümünde Hz. Peygamber döneminde mevcut inkârcılar konu edilmiştir. Bu âyetlerde genellikle mal ve evlât sahibi olan inkârcıların gaflet içinde

Mü'minûn sûresinin ilk âyetleri

bulundukları, gurura kapıldıkları, âkibetlerini düşünmedikleri, fiil ve hareketlerinden sorumlu tutulacakları âhiret hayatına inanmadıkları belirtilmektedir. Halbuki yaratıcının sayısız nimetlerinden faydalanan inkârcılar, gerçeği kendilerine haber veren ve hiçbir menfaat beklemeyen Allah elçilerinin uyarılarına sürekli muhatap olmaktadır. Ayrıca ataları gibi kendileri de zaman zaman sıkıntılara mâruz bırakılmakta, sızlanmaları sonucu musibetleri kaldırılmakta, fakat yine de eski tutum ve davranışlarını sürdürmektedirler (âyet 54-92). Daha sonra Hz. Peygamber'e ve kıyamete kadar gelecek İslâm davetçilerine hitap edilerek zalim inkârcılara gelebilecek dünyevî cezalardan, şeytanların kışkırtma ve müdahalelerinden Allah'a sığınmaları emredilmekte, kötülüğü iyilikle bertaraf etmek için çaba sarfetmeleri istenmektedir (âyet 93-98).

Üçüncü bölüm âhiret hayatına ayrılmış olup burada inkârcıların âhirette karşılaşacakları azap anlatılmaktadır. İnkârcıların suçlarını itiraf edip cehennemden çıkarılmayı talep edecekleri, fakat dünyada müminlere karşı onur kırıcı davranışlarının cezasının benzer şekilde kendilerine uygulanacağı belirtilmektedir. Sûrenin son âyetlerinde tevhid inancına tekrar dikkat çekilmekte ve sûre Resûlullah'a tavsiye edilen şu dua ile sona ermektedir: "Rabbim, affet, merhamet et! Sen merhamet edenlerin en hayırlısı" (âyet 99-118).

Nübüvvetin Mekke'de geçen ilk on üç yılının son zamanlarında nâzil olduğu bi-